

Pacsuta István¹

Felsőoktatásban részt vevő hallgatók összehasonlító kvalitatív értékvizsgálata

Kivonat

A tanulmány a felsőoktatásban részt vevő hallgatók értékstruktúrájának feltárására vonatkozó eredményeket mutatja be. A World Values Survey kérdéssorára épülő kérdőív két alkalommal került lekérdezésre. Mindkét esetben a partiumi térség felsőoktatásban tanuló hallgatói jelentették az alapsokaságot, azaz hazai és határon túli al minta is rendelkezésünkre állt. A kutatás során meghatároztuk a hallgatói „értékcsoportokat”, feltártuk a hallgatók érték-struktúráját. Az elemzés során több, a kérdőíves módszer gátjaként jelentkező dilemma merült fel, ezért a vizsgálat folytatásaként más módszerrel is próbálkoztunk.

A kérdőíves vizsgálatok során kapott eredmények magyarázata számos helyen korrekcióra szorult. Az egyes értékek vagy értékcsoportok tartalma, egymáshoz való viszonya további kibontásra várt. Az értékek definiálásával, hierarchiájuk alaposabb feltárásával több adat születik az értékvizsgálatok eredményeinek alátámasztására, így jobban megérthetjük a felsőoktatásban tanuló hallgatók értékeinek szerveződését.

A számokon túl az igazi különbségek az elhangzottakban mutatkozott meg, azaz az egyes értékek megközelítésében rejlő eltérésekre is fény derült. Addig, amíg a magyarországi interjúk esetén az individuális megközelítés volt megfigyelhető, addig a határon túli minta esetén gyakran történt utalás a szűkebb és tágabb közösségre – kevésbé partikuláris a hallgatók értékmagyarázata. Így ebben az esetben is korrigálhatjuk a kérdőíves vizsgálatok eredményeit. A kvantitatív adatokban a határon túli hallgatók anyagiasabbnak bizonyultak. Viszont az interjúkból kiderül, hogy azontúl, hogy esz-közértékként tekintenek az anyagi javakra, már nem csak önmaguk biztonsága, fejlődése lebeg a szemük előtt, hanem a szűkebb közösségük biztonsága, anyagi biztonsága is. A kollektívebb szemlélet a „haza, nemzet védelme” érték tárgyalásakor is megmutatkozott, kevésbé individuális megközelítéssel éltek a határon túli hallgatók, tágabb környezetük jelent meg ezen érték mögött.

Kulcsfogalmak: értékvizsgálat, kvalitatív módszer, összehasonlító vizsgálat

Abstract. Comparative and Qualitative Assessment of Students Attending Higher Education

The starting point was the exploration of the value structure of students attending higher education. The questionnaire based on the questions of the World Values Survey was questioned twice. In both cases the main population was students attending higher education in the Partium region, therefore both a local sub-sample and a sample beyond borders was available for us. During the research we defined the „value groups” of students, and we explored the „value structure” of students. During the analysis many dilemmas were arising, which were the obstacles of the questionnaire method. We decided to try to continue the research with some other methods, as well.

¹ Pacsuta István, szociológus, adjunktus az egri Eszterházy Károly Egyetem, Társadalomtudományi Intézetének Szociálpedagógia Tanszékén. E-mail: pacsuta.istvan@uni-eszterhazy.hu

The results of the questionnaires required correction at many points. The content of some values or value groups, and their relation to each other requires further exposition. With the definition of values, and with the deeper exploration of their hierarchy we get more data for supporting the results of the value study, therefore we can have a better understanding of the values of students in higher education.

Beyond the numbers the real differences were revealed during the interviews. While in the local interviews we could observe individualistic approach, the samples beyond borders often referred to a closer or wider community – the value explanations of the students were less particular. So we can also amend the results of the questionnaires in this case. When checking quantitative data, cross-border students proved to be more „material”. However, the interviews show that beyond considering material goods as valuable assets, it is not only their own security and development which are floating in their eyes, but also the security and financial security of their narrower community. A more collective approach was also demonstrated when discussing the value of „native land and the protection of the nation”, cross-border students had a less individualistic attitude, and their wider environment appeared behind this value.

Keywords: value study, qualitative method, comparative study

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Pacsuta, István (2017). Felsőoktatásban részt vevő hallgatók összehasonlító kvalitatív értékvizsgálata. *Erdélyi Társadalom*, 15(2), 27–39. <https://doi.org/10.17177/77171.199>

A tanulmány ingyenesen letölthető a CEEOL-ról: <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=928> és a GESIS adatbázisából: <http://www.da-ra.de/dara/search?lang=en&mdlang=en>

BEVEZETŐ

A történelem menetét figyelve úgy tűnik, hogy az emberi társadalmak változása felgyorsult, az egyes társadalmi berendezkedések, működési mechanizmusok egyre gyorsabban váltják egymást. A felgyorsult technikai és társadalmi változások következményeként tapasztalható az értékek és az értékrend folyamatos változása.

Az egyre gyorsabban változó világunkban, egyre gyorsabb társadalmi változások eredményeként, a felsőoktatásba lépő hallgatók is gyorsan változnak. Természetesen ez az értékválasztások mentén is érzékelhető. Célkitűzésünk, hogy a felsőoktatásban részt vevő hallgatók értékválasztásait megismerjük, emellett kiemelt figyelmet fordítunk a „határon túli” lét értékekre gyakorolt hatására.

A fiataloknak a gyorsan változó világban gyorsabban kell reagálniuk az újabb kihívásokra. Ráadásul a fiatalok társadalmi helyzete is változóban van. A szocializáció folyamatát tekintve mintakövetőkből részben mintaadókká válnak, „ifjúsági korszakváltásnak” lehetünk tanúi (Mead, 2006). Ebben a korszakváltásban felértékelődik az iskolában/felsőoktatásban töltött idő, az önállósodás egyre korábbra tehető (Gábor, 2006). Ez az önállósodás leginkább az értékek terén figyelhető meg, az anyagiak szempontjából az igazi önállóság még várat magára. A felsőoktatásban töltött időszak más szempontból is fontos a fiatalok életében. Huszonéves ko-

rukban válnak felnőtté a fiatalok, ekkor jelentősen átalakul értékrendjük. Ebből a szempontból kiemelt fontossággal bír a fiatalabb korosztályok értékeinek vizsgálata. Alátámasztja állításunkat, hogy az ifjúság önálló csoportot alkot a társadalmi struktúrában, ennek alapja a kulturális különállás (Zinnecker, 2006). Az alternatív ifjúsági kultúra és a mintaként szolgáló média erősíti ezt a különállást. Az infokommunikációs eszközök terjedésével nemcsak a tudásszerzés módja változik meg, hanem a fiatalokra ható szocializációs tényezők száma is növekszik. Fontos tudnunk, hogy milyen értékek mentén szelektálnak a rájuk ható jelenségek közül.

Első feltevésünk, hogy a felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatók értékrendje hasonlóan más kutatások eredményeihez individualizálódott képet mutat (Hankiss és mtsai, 1982; Hankiss, 1999; Gázsó 2010; Vitányi, 2006), viszont az individualizálódás nem kapcsolódik össze materiális értékekkel, immateriális értékekkel egészül ki, ebben az értelemben pluralizálódott az értékválasztásuk.

Második feltevésünk, hogy a határon túli (kisebbségi létben élő) hallgatók értékválasztása kevésbé individuális, a társas kapcsolatok felé irányul.

A kutatás valamelyest hozzájárulhat ahhoz, hogy megérthessük a felsőoktatási hallgatók életmódjának, értékválasztásainak szabályszerűségeit. Meghatározzuk a hallgatók életében szorosan összekapcsolódó értékeket, ezáltal értékrendszerüket elhelyezzük a magyar és erdélyi társadalom „értéktérképén”.

A KUTATÁS MÓDSZERTANA

A Regionális Egyetem Kutatócsoport 2005-ös kérdőíves vizsgálata a végzés előtt álló hallgatók életmódját, anyagai helyzetét, kapcsolati hálóját, vallásosságát, értékválasztását stb. térképezte fel. A vizsgálat földrajzi kiterjedése a „Partium” térségét fedte le, határon túli felsőoktatási intézményeket is magában foglalt. Így eredményeink nem érvényesek más térségek felsőoktatási hallgatóira vonatkoztatva, azért sem, mert az említett terület sajátos gazdasági, kulturális jegyeket hordoz magában. A vizsgálat folytatásaként a 2010-es tanévben újabb lekérdezésre került sor „A harmadfokú képzés hatása a regionális átalakulásra” című OTKA-kutatás² keretein belül. Mesterképzésben, Ma-, Msc-fokon részt vevő hallgatókat kérdeztek.

Az elemzésbe bevont kérdések a szociodemográfiai adatokon túl természetesen az értékválasztásra is vonatkoztak. Ha a Hankiss Elemér által felállított érték kategóriákban gondolkodunk (Hankiss, 1980), akkor megfigyelhető, hogy a kérdőív értékekre vonatkozó kérdései főleg „magasrendű” értékeket tartalmaztak. Főleg erkölcsi, szellemi természetű tényezőkre vonatkoztak a kérdések. Néhány kivételt tekinthetünk „alapvető értéknek” – ezek anyagi jellegű és emberi kapcsolatokra vonatkozó kérdések. Hankiss Elemér alapvető vagy létfenntartó értékeknek nevezi a táplálkozással, viselettel, létbiztonsággal, fajfenntartással és a közösségi lét alapvető formáival kapcsolatos alapelveket (Hankiss, 1977 és 1980).

Kutatásunk során megpróbáltunk értékrendszereket feltérképezni, azaz nem csak az egyes „megajánlott” értékek rangsorát, a rangsorolás törvényszerűségeit keressük, hanem ezeknek az

2 OTKA-szám: 69160

értékeknek az „együtt járását”, összerendeződését is vizsgáljuk. Reményeink szerint „értékcsoportokat”, összetartozó értékhalmozokat is kimutathatunk. Többek között a Kapitány szerzőpár munkássága támasztja alá törekvéseinket. A társadalom egyénei által követett, vallott értékek vizsgálata során megfigyelhető, hogy az értékek értékrendszerekké állnak össze, vagyis az egyéneknek – illetve az egybeeső értékválasztás alapján elkülöníthető csoportoknak vagy rétegeknek – az egyik jelenségről alkotott véleménye nem független a másik vagy harmadik dologról alkotott véleményétől (Kapitány és Kapitány, 1983). Ezek alapján értékrendszer alatt az egymásba kapcsolódó, egymással szorosan összetartozó értékek csoportját értjük.

A kérdőíves vizsgálatok adatainak elemzése során egyre erősebbé vált az az elhatározásunk, hogy a rendelkezésünkre álló adatokat más, kvalitatív módszerrel fogjuk kiegészíteni. Nagyon hamar megmutatkozott a kvantitatív módszerek hátránya, azaz a kapott eredmények mögötti finomabb különbségek rejtve maradnak. Az egyes értékek mögötti tartalmakra sem tudunk fényt deríteni, így az értékek szerveződésének apróbb részleteit sem tudtuk kellő alaposággal vizsgálni. Ennek korrigálására az értékfeltárás módszerét kívántuk alkalmazni. A módszer egy csoportban – esetünkben fókuszcsoportban – végzett beszélgetésvezetés. A résztvevők a beszélgetés elején kapnak egy értéksort, melyet rangsorolniuk kell, abból a szempontból, hogy számukra mely értékek milyen fontossággal bírnak. A rangsorolás után, a beszélgetés során mindenki elmondja a saját rangsorát, majd választásait indokolja. A csoport résztvevői hozzászólhatnak, kérdéseket tehetnek fel. A beszélgetések folyamán nem csak a rangsorokra derül fény, hanem az egyes értékek jelentéseit is megismerhetjük, azaz értékdefiniálás is történik. A kutatás ezen részében hat fókuszcsoportos interjút szerveztünk, melyek 2016 tavaszától 2016 őszéig kerültek lebonyolításra. Három magyarországi felsőoktatási intézményben, három pedig erdélyi felsőoktatási intézményben készült. Az interjúk résztvevőit igyekeztünk úgy összeállítani, hogy változatosságot mutassanak. Különböző képzésekben vegyenek részt, különböző évfolyamokon és különböző településtípusokon laktak. Nemek tekintetében sajnos nem sikerült kiegyenlített arányokat elérnünk, válaszadóink kétharmada nő. A résztvevők száma csoportonként 5-től 14-főig terjedt.

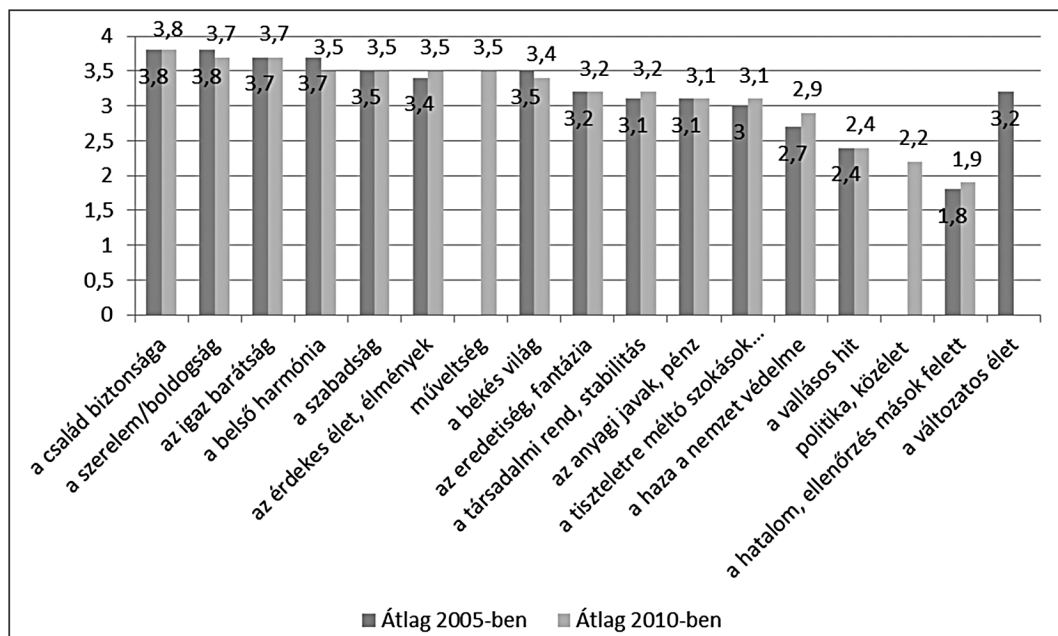
A „megajánlott” értékek kiválasztásakor az alábbiakban bemutatott kvantitatív kutatás eredményeit vettük figyelembe. Az értékcsoportok megalkotásakor kapott faktorok és az azokban szereplő faktorsúlyok kiemelt szerepet kaptak. A válaszadók által rangsorolandó értékek a következők voltak: változatos élet, hatalom, ellenőrzés mások felett, a család biztonsága, a haza, nemzet védelme, szabadság, anyagi javak, pénz, emberi kapcsolatok, vallásos hit. A feldolgozás során egyszerű narratív módszer mellett döntöttünk.

A KVANTITATÍV VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI

A két, különböző időpontban készült adatbázist összehasonlítva láthatjuk, hogy az értékek preferenciája nagyon hasonló képet mutat. A nagyon fontos válaszlehetőségek közül a 2005-ben válaszolók leggyakrabban a szerelmet jelölték, míg 2010-ben a család biztonságát. A szerelem a megkérdezett mesterszakosok között kisebb jelentőséget kapott, mint a 2005-ös mintában. Negyedik helyen mindkét mintában a belső harmónia áll. Mindkét mintában az utolsó helyen találjuk a hatalom, ellenőrzés mások felett értékét. A vallás ugyanolyan egyenletes megoszlást

mutat, mind a két adatbázisban. Az eltérések az alábbi esetben tekinthetők szignifikánsnak: szabadság ($p < 0,001$), társadalmi rend, stabilitás ($p = 0,018$), békés világ ($p = 0,003$).

A legtöbb válasz az inkább fontos és a nagyon fontos lehetőségek között oszlott meg. Kivétel ezalól „a hatalom, ellenőrzés mások felett” értéke, mivel ezt, a többi értékhez képest, határozottan elutasították a hallgatók. Gábor Kálmán kutatásainak eredményeként ismert, hogy az ifjúság a hagyományos kontrolltényezők mint az állam, hatalom szerepét kevésbé fogadják el, helyébe a kortárs csoportok, barátok lépnek (Gábor, 1993). A korábban említett döntési szabadság igénylése mellett az önálló útkeresés igényével, életkori sajátossággal magyarázhatjuk a kontroll elutasítását.

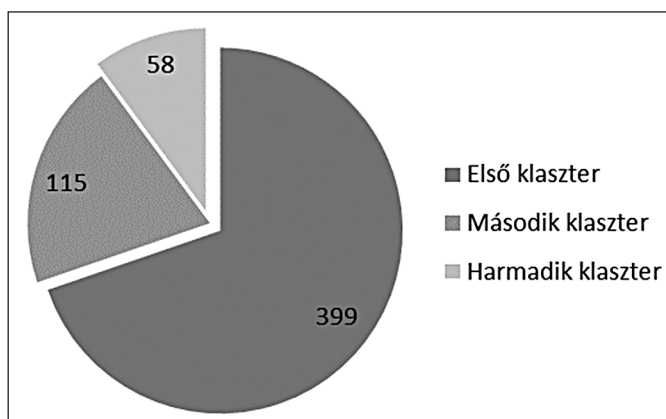

1. ábra. Az egyes értékek átlagai

A rendelkezésünkre álló adatok alapján megpróbáltunk hallgatói csoportokat alkotni. A korábban kapott értékcsoportokat együtt járásuk alapján összevontuk, így kiküszöböltük a korreláló adatok zavaró hatását a klaszteranalízis során. Két fő csoportosító érték kategóriát határoztunk meg. Az anyagi-hatalmi faktor az egyik, a következő a három további értékcsoport összevonásából született. Azaz a másik csoportosító kategória az emberi kapcsolatok, individualista és tradíciófaktorok összevonásából született (a későbbiekben EIT rövidítéssel használjuk). Az eljárás során nem a faktorpontszámokat vettük figyelembe, hanem az egyes faktorok átlagait³.

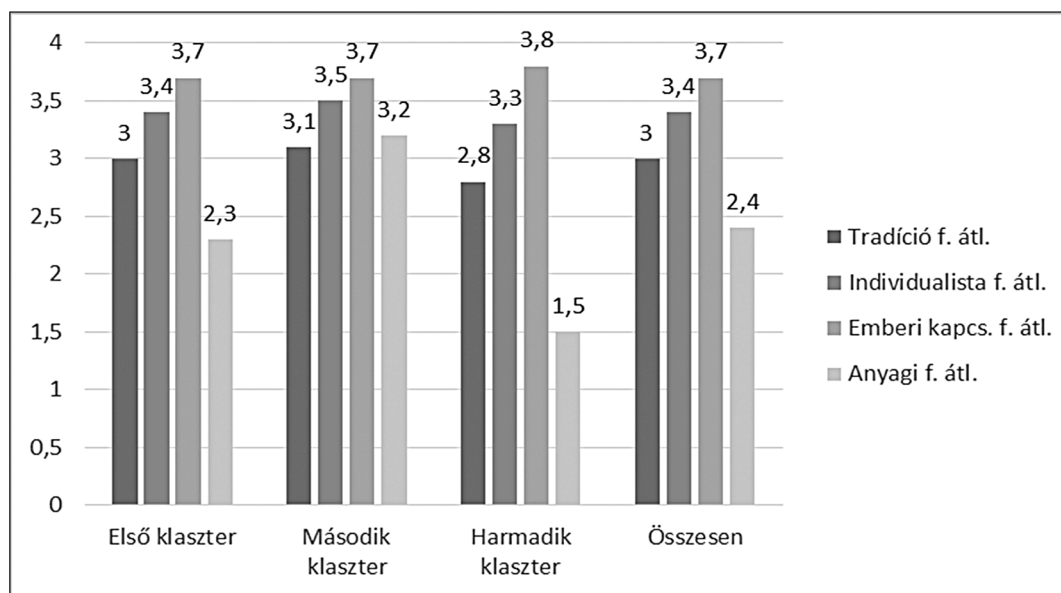
A kapott eredmények alapján a három csoport létszáma a következőképpen alakul:

3 A szakirodalom alapján vitatott, hogy célszerű-e faktorértékeket használni a klaszterelemzés során, mivel több kutatás is kimutatta, hogy azok a változók, melyek csoportképzők lehetnek, nem jelennek meg faktormegoldásokban. (Sajtos–Mitev 2007, 290)

2. ábra. Az egyes klaszterek elemszámai (fő)

Könnyen magyarázható, hogy a hallgatók nagyobb része egy csoportba került. A felsőoktatásban részt vevő hallgatók kulturális tekintetben homogén csoportot képeznek, ez értékválasztásukban is megnyilvánul. Majd háromnegyedik hasonlóan gondolkodik. A fennmaradó negyed két részre oszlik, szinte 1/3-ad, 2/3-ad arányban. Annak érdekében, hogy a számunkra legfontosabb jellemző (értékválasztás) mentén címkézzük az egyes klasztereket, megvizsgáltuk, hogy az egyes csoportok értékválasztásai milyen eredményeket produkáltak.

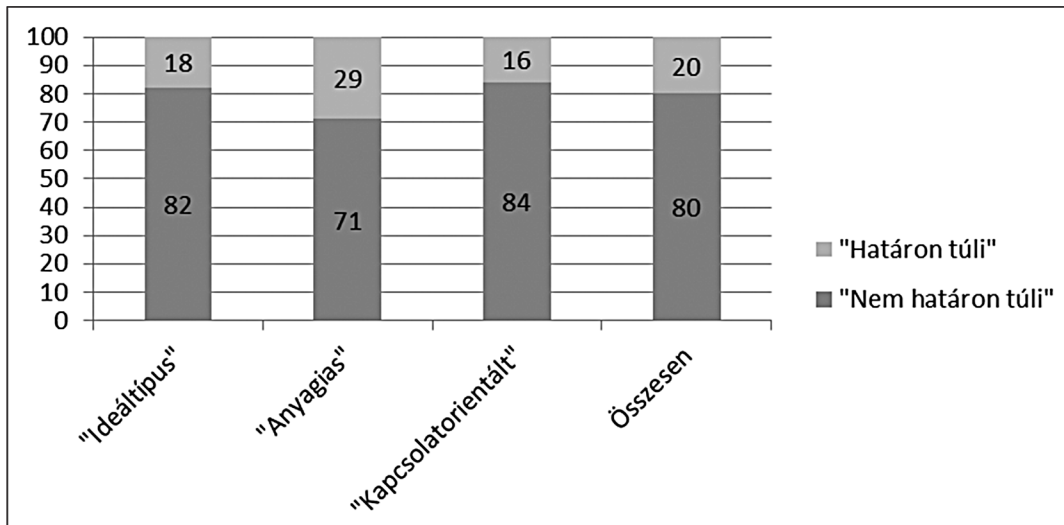

3. ábra. Az egyes klaszterek értékcsoporthoz való viszonyulásuk átlagai (4-es skálán)

Az első klaszter áll legközelebb az összminta választásához – ahogyan fentebb említettük, valószínű, hogy ők alkotják a „felsőoktatási hallgató ideáltípusát”. Egyedül az anyagi faktor át-

lagpontoszámait azok, melyek egytizednyivel kisebb értéket produkáltak, minden más értékcsoporthoz képest. A következő csoport eredményei közül az anyagiakra vonatkozó értékek kaptak lényegesen magasabb eredményeket. Más tekintetben közel állnak hallgatótársaikhoz, hasonlóan az előző csoporthoz egytizednyi eltéréseket figyelhetünk meg. Ebből kifolyólag a továbbiakban „anyagiasabb” hallgatóknak nevezzük őket. A harmadik csoport az „emberi kapcsolatok” értékei esetén mutat magasabb átlagot minden más értékcsoporthoz képest. A két másik klaszterrel összehasonlítva szintén csak az „emberi kapcsolatok” értékcsoporthoz képest fontosabb számukra, minden más kevésbé fontos – így őket „kapcsolatorientáltak” nevezzük el. Az egyes faktorok eltéréseit vizsgálva az „emberi kapcsolatok” kivételével mind szignifikánsak. (Tradíció és „anyagi-hatalmi” $p < 0,001$; az „individualista” esetén $p = 0,001$.)

A világlátás hasonlóságára vonatkozó kérdések átlagait megvizsgálva kijelenthetjük, hogy a „kapcsolatorientáltak” hallgatók érzik mások világlátását a legközelebb a saját világlátásukhoz. Mind az oktatók, hallgatótársak, szülők, barátok esetén magasabb átlagokat értek el. Talán nem tévedünk nagyot, ha azt feltételezzük, hogy „kapcsolatorientáltak” nyitottabban fordulnak embertársaik felé, így a hasonlóságokra helyezik a hangsúlyt. Ebből kifolyólag társaikat közelebb állónak érzik magukhoz az értékek terén is. További érdekes jelenség, hogy a barátok világlátása „esik a legtávolabb” a felsőoktatási hallgatókétól. A korábban kijelentett homogenitást támasztja alá az az eredmény is, hogy a hallgatótársak világlátása áll legközelebb minden csoport esetén. Feltételezzük, hogy a kérdést látva a válaszadók dilemma előtt álltak. A hallgatók soraiból kikerülő barátok esetén két értelmezés adódott – vagy „külön értékelem”, mint barátot, vagy hallgatótársaként értékelem. (Feltételezzük, hogy hallgatótársaként kerültek értékelésre – a nagyobb homogenitást ez is magyarázhatja.) A felsőoktatás saját kultúrájának egyik jelenségeként értelmezzük, hogy a hallgatók az oktatók világlátását közelebb állónak érzik önmagukhoz, mint a saját szüleik világlátását. Ebben egységesnek mondható a minta – természetesen a „kapcsolatorientáltak” ezeket a kapcsolataikat szokásosan magasabbra értékelték.

4. ábra. Hallgatói csoportok határon innen és túl

A korábbi eredményeink tükrében nem meglepő, hogy a határon túli intézmények hallgatói anyagiasabbnak bizonyultak, azaz közülük többen kerültek az „anyagias” csoportba. Az viszont magyarázatra szorul, hogy enyhe mértékben, de kevésbé „kapcsolatorientáltak”. A világlátásra vonatkozó kérdésnél bebizonyosodott, hogy a határon túli intézmények hallgatói környezetük véleményét sokkal közelebb állónak érzik magukhoz, mint Magyarországon tanuló társaik. Ebből azt a következtetést vonhatnánk le, hogy a velük (hallgatótársak, szülők, barátok, oktatók) történő kapcsolattartás is fontosabb számukra.

A KVALITATÍV VIZSGÁLAT EREDMÉNYEINEK BEMUTATÁSA

A fókuszcsoportok összesítésekor a kapott eredményeket „megfordítottuk”, azaz az első helyen szereplő érték nyolc pontot kapott, a második helyen szereplő hetet és így tovább. Így az egyes fókuszcsoportos beszélgetések esetén megkaphattuk a csoport értékhierarchiáját, melyeket később össze is hasonlíthatunk. Az eredmények bemutatása során néhány, általunk fontosnak tartott esetben idézzük a lényegesebb kijelentéseket, megállapításokat.

A Magyarországon készült első beszélgetés válaszainak összegzése során kibontakozó kép alapján a központi helyet az emberi kapcsolatok kapják, ebbe beleértve a család biztonságát találjuk. Az egyedülléttől való félelem mellett a legfőbb motivációt a társas támogatás jelentette. „Barátok, ismerősök, akikre számíthatok és rám számíthatnak.” Ez az érték szorosan kapcsolódik a család biztonságához, mivel az emberi kapcsolatokat ebbe az irányba szűkítik a válaszadók. A szoros összetartozást erősíti, hogy a család esetén is támogatást, támaszt fogalmazták meg fő jellemzőként. Mindkét érték esetén megfigyelhető, hogy a bizonytalan világ biztos pontjaként, egyfajta „menedékként” funkcionál. Kirajzolódni látszik a kép, hogy a mikrotársadalmi kapcsolatok fontossága a különböző problémák esetén nyújtható támasz mellett önmagunk megismerésének is eszköze, az önismeret egyik összetevője. Egy interjúalany jegyezte meg, hogy lassan családalapítás előtt áll, így számára árnyaltabb a kép, nem csak a szülei által meghatározott családra gondol ennek az értéknek a rangsorolásánál. A rangsorban hátrébb elhelyezkedő anyagiak, pénz mint érték ennek rendelődik alá – mint eszköz fogalmazódik meg. A család biztonsága anyagi és egészség terén is megfogalmazódik. Néhány válaszadó esetén a szabadság értéke is ezt szolgálja. „A családhoz, biztonságához kell a szólás és döntési szabadság.” Abban az esetben is, amikor az egyik interjúalany a vallásos hit értékét helyezte első helyre, később az interjú során megfogalmazta, hogy a hit – család – emberi kapcsolatok – szabadság rangsor a neveltetéséből adódik, a hit pedig inkább belső támaszként jelenik meg, mint szervezett vallás. Általában jellemző, hogy a „vallásos hit”-ként megajánlott érték korrekcióra szorul. Az igen gyakori „maga módján vallásos” válaszadók igyekeznek újradefiniálni ezt az érték kategóriát. Jelen interjúban mindössze egy válaszadó értelmezte ezt úgy, mint az egyház által közvetített „liturgikus” vallást.

Ha egy-két esetben fontosabbnak bizonyul (hatodik a legelőkelőbb hely), akkor az a családi szocializáció eredménye, azaz vallásos nevelésben részesültek. Más esetekben a „maga módján vallásos” kategória figyelhető meg: „Nem szoktam tartani a rituálékat... vannak olyan helyzetek, hogy plusz megerősítés...” vagy „Fontosnak tartom, de nem mozzgat meg semmit... imádkozok veszélyben.”

A következő markánsan kirajzolódó eredmény, hogy a „hatalom, ellenőrzés mások felett” szinte egységes elutasításra talál. Jelen interjúalanyok között egy válaszadó a második helyre sorolta, a szabadság után. Az ő esetében a sajátos életszemlélet lehet a felelős. Vezérelve a „saját magam ura vagyok” és a nagymértékű függetlenségre, mások feletti kontrollra való törekvés. Az emberi kapcsolatok is csak ennek függvényében jelentek meg. Más válaszadók esetén inkább a hatalom elutasítása, annak morális vonzatainak, a felelősségnek a terhe mutatkozott meg. A hatalom, irányítás elviselése abban az esetben elfogadható, amennyiben a hatalmat gyakorló értékrendje elfogadható. A „változatos élet” a vallásos hithez hasonlóan megosztó értéknek mutatkozik. A minta jelentősebb része változatosság értelemben használta, azaz az élet különböző területein szeretnék magukat kipróbálni, élményeket, tapasztalatokat gyűjteni. Más esetben viszont a „gyökértelenség” fogalom kapcsolódott hozzá, a „gyakori helyváltoztatást” értette alatta az interjúalany. A hallgatók leginkább a szabadidő eltöltésének változatosságaként fogalmazzák meg, viszont gyakori, hogy a munkavégzés területére is kivetítik. Leginkább monotóniakerülésnek fordíthatnánk a kijelentéseket. Az első két értékhez hasonlóan ebben az esetben is pszichikai szükségletek kifejeződését véljük felfedezni. A „változatos élet” a „szabadság” értékéhez kötődik szorosabban – annak ellenére, hogy közjük ékelődik az anyagi javak, pénz. A beszélgetések során viszonylag hamar megfogalmazódott, hogy a változatos élet feltétele a szabadság. Ezentúl a pszichikai igény a szabadság tárgyalásakor is felszínre került: „Szabadidő, függetlenség... meglegyen a személyes terem.” Más válaszadó esetén: „Vannak korlátok, de tudok önmagam lenni.” Mind arra utal, hogy az önállóság, függetlenség fontos tényező a hallgatók életében. Az „anyagi javak, pénz” értéke más beszélgetésekhez hasonlóan itt is eszközjelleggel, eszközértékként fogalmazódott meg. „Valaminek az elindítója.” – A beszélgetés során a szülői családtól való leválás anyagi feltételeire utalva. „A szükséges rossz”.

Ahogy említettük, a haza, nemzet védelme az utolsó helyre szorult. Maguk a válaszadók fogalmazták meg ennek a tételnek az „értéktelenségét”. „Az Unióban vagyunk, jövőnk-megyünk. Nem érzem fontosnak, egyveleg van mindenhol.” Elhangzott a globalizáció hatása, mint ami erodálja a fogalmat. És megemlítjük azt a speciális esetet is, amikor valaki a három ország lakójaként, kettős állampolgárként nem igazán tud azonosulni egyik társadalommal sem. Érdekes módon, a meglehetősen önös érdekek mentén, erős kontrollra törekvő válaszadó sorolta a legelőkelőbb helyre a haza védelmét. Magyarázata szerint „halmazok szerint haladtam, kifelé” – azaz a tágabb értelemben vett közösségek védelmét látja ezen érték mögött.

A Kolozsváron készült interjú összesített eredményei esnek legközelebb a határon túlon történt beszélgetések összesített eredményeihez. Viszont ebben az esetben tapasztalható a legnagyobb eltérés az első két érték között. Az „emberi kapcsolatok” érték egy válaszadónál az utolsó helyre szorult, így a legszükségesebben értékelt tétellé vált. A különböző kapcsolatoknál a mennyiségi és minőségi jellemzők is felmerültek. Nagyban befolyásolta az eredményeket, hogy az egyik interjúalany épp munkahelykereséssel volt elfoglalva, így minden válaszát ennek fényében kell értékelnünk – erre gyakran felhívta a figyelmünket. Számára az emberi kapcsolatok mennyiségi oldala került előtérbe, hiszen több ismerős, nagyobb munkahelykeresési „piac”. Szép példája, hogy az aktuális élethelyzet milyen hatással lehet az általában vett értékstruktúra megítélésekor. Ezt támasztja alá egy másik válaszadó, aki épp családalapítás előtt állt, így számá-

ra a „család biztonsága” mint érték egy vágyott, beteljesítendő értéként került megfogalmazásra, míg mások számára a szülei családja mint támasz, menedék fogalmazódott meg.

A család biztonságánál is megfogalmazódik, hogy a család biztonsága tulajdonképpen önmagunk biztonsága is. Azt azonban meg kell jegyeznünk, hogy a családi hagyományokra történő gyakori utalás egyértelmű különbség az anyaországi interjúkhoz képest. Lazábban kapcsolódik az emberi kapcsolatokhoz a szabadság értéke, a már korábban felmerül módon, azaz feltételként, eszközjelleggel – a „merjek önmagam lenni” –, mint szabadságot képviselő lehetőség. Általában döntési szabadságról számolhatunk be, melyhez az anyagiak is csatlakoznak. Azaz a „valamitől való szabadság” feltétele az anyagi függetlenség is – amennyiben fontossá válik, azt a hiánycikkjellege indokolja.

Két nagyobb csoport rajzolódott ki. Az egyik, akik a család biztonsága köré rendezték érték sorukat, egy másik csoport pedig a „szabadság” értéke köré. Ebben az interjúban fordult elő, hogy a szabadság értéke vezető szerepet kapott – más értékek ebből kerültek levezetésre. Az is érdekes jelenség, hogy a szabadság univerzális, minden ember számára jelentőséggel bíró értéként került megfogalmazásra, nemcsak individuális, személyes szabadság jelentéssel, hanem általános emberi szükségletként. További érdekesség, hogy meglehetősen élénk vita bontakozott ki a párkapcsolati szabadság kérdése körül.

A „hatalom, ellenőrzés mások felett” érték elutasítottsága mögött is személyes alkalmatlanságot fedezhetünk fel: „... én nem vagyok érett még erre.” Annak ellenére, hogy a hatalom pozitív oldala is megvilágításra került, azaz a másokon való segítség eszköze is válhat belőle. Az interjú során központi elemként az egyén saját fejlődése került előtérbe. Az anyagi javak, pénz értéke azért vált fontossá (harmadik és negyedik helyeken említve), mert a továbbképzések elengedhetetlen eszköze: „Biztonságot jelent, és hozzájárul a fejlődésemhez, a képzések is pénzbe kerülnek...” Még a vallást első helyre soroló, magát mélyen vallásosnak valló interjúalany is azzal magyarázta, az anyagiak előkelő helyét, hogy: „Anyagi világban élünk, nem tehetjük ki a képletből.” Egyértelműen eszközjelleggel, főként az önmegvalósítás eszközeként megjelenő értékről van szó. A változatos élet is élménykeresésre utal, az élmény pedig fejlődés – az önmegvalósítás eszköze lehet. A szabadság értéke hasonlóan az önmegvalósítás feltétele, azonban megjelenik az altruizmus is, szabadság, mely feladható mások érdekeiért is (egy válaszadónál így kerülhetett az utolsó előtti helyre). A „haza, nemzet védelme” vegyes érzelmeket váltott ki. A közösséghez tartozás érzésének említése során viszonylag hamar felmerült a „... de nagyon távol van, a szűkebb közösség fontosabb.” Úgy tűnik, hogy az Unió és a multikulturalitás erodálja ennek fontosságát. A kisebb, helyi szintű szerveződések természetesen több érzellemmel jelentek meg: „A falubeli szokásokra gondolok, ... az ételekre.”

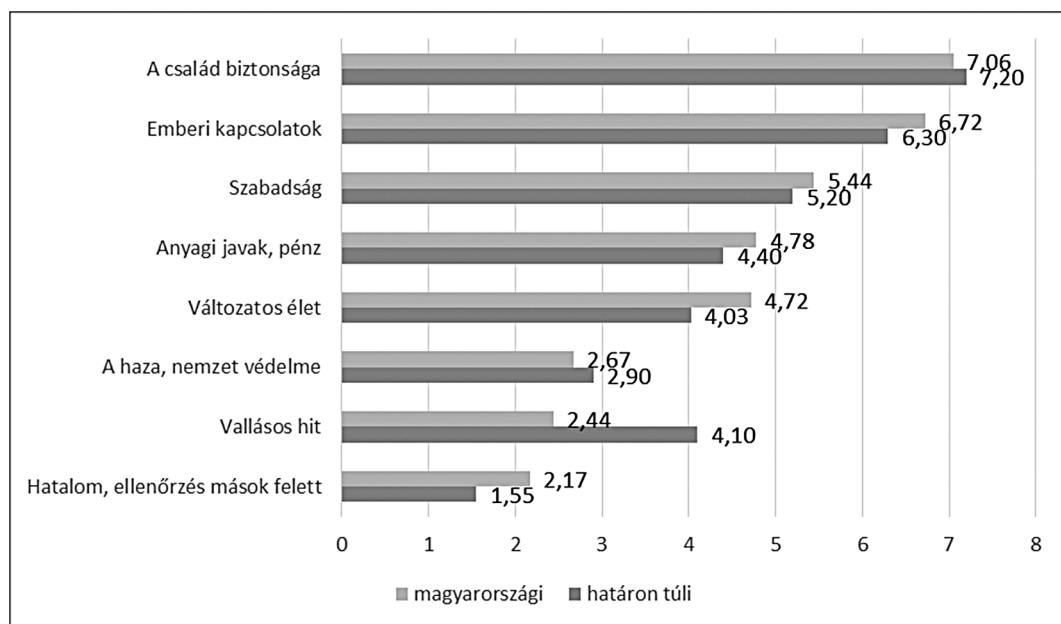
Ezekben az interjúkban mutatkozott meg leginkább az értékeknek az a jellemzője, hogy hiánycikkjellegük, deficitjük vagy nehezebb értelmezhetőségük növelheti a fontosságukat. Mind a szabadság, mind az anyagiak és haza, nemzet védelme terén megmutatkozott ez a hatás. Az egyik válaszadó meg is fogalmazta a helyzet specialitását: „Erdélyben kicsit másként van értelmezve a haza és nemzet védelme”. A kettős állampolgárság érzelmi vetületei az interjúk során is megmutatkoznak. „Nemzeti identitásomat erősíti” – fogalmaz egyértelműen az egyik válaszadó. Azonban megmutatkozik a kettősség is: „közösségben megtapasztalni jó érzés, de ha kitörne egy háború... nem én lennék az első...” – utalva a bizonytalanságra. A vallásos hit a megszokott módon szélsőséges értékeket kapott, viszont a mintának ebben a részében jellemzően

nagyobb számban voltak, akik vezető helyre pozicionáltak. A világnézet, életfelfogás, identitás sarokköveként indokolták az első, második helyet, röviden: „mert hívó vagyok”. Más esetben erőforrásként: „Bármí történik, megnyugvást ad.”

ÖSSZEGZÉS

Összességében megállapíthatjuk, hogy az interjú válaszai megerősítik a kvantitatív vizsgálat eredményeit. A hallgatók számára rendkívül fontosak az emberi kapcsolatok, majd az önmegevalósításra, szabadságra vonatkozó értékek következnek. Ami újabb eredmény a korábbiakhoz képest: mindezek tartalma. Az emberi kapcsolatok, gyakran a „család biztonsága” is individuális vonzatú kijelentéseket takar. Mind az emberi kapcsolatok, mind a család az egyén boldogságának feltétele, az egyén számára szolgál támaszként. A korábban kialakult kép, miszerint a hallgatók jelentős része kapcsolatorientált, finomításra szorul. Úgy tűnik, hogy a „mások” visszajelzése, a szűkebb környezet jelentősége mutatkozik meg ezekben az értékekben – vagyis azok fontosságában. Ez a „haza, nemzet védelme” esetén is megmutatkozik, azaz a tágabb értelemben vett közösségért való aggodás sem jellemző. Természetesen ez a békés helyzetnek is köszönhető, viszont a magyarázatoknál, indoklásoknál sem merült fel az „áldozatkészség” motívuma. A következő nagyobb „értékblokk” az eszközjellegű értékek csoportja. Az „anyagi javak, pénz”, „a szabadság”, a „változatos élet” kifejezetten eszközként, szükséges feltételként fontosak ahhoz, hogy az egyén saját elképzelése szerint alakíthassa mindennapjait. Ezen értékek magyarázatai során szintén individuális megközelítéssel találkozhattunk, nem jellemző az univerzális szemlélet. Ugyancsak a kérdőíves vizsgálatok eredményeit erősíti, hogy „a vallásos hit” megosztja a hallgatókat. Azonban új eredmény, hogy nem csak fontosságát tekintve viselkedik szélsőségesen, hanem tartalmát tekintve is komplexebb. A későbbiekben megfontolandó a két fogalom szétválasztása. A „maga módján vallásos” hallgatók igyekeznek a vallást leválasztani a hit fogalmáról, külön tartalommal megtöltve azt, a vallás fogalmánál kötetlenebb, egyházaktól független világképként értelmezve. A korábbi eredményekkel ellentétben (közös faktorba rendeződtek) a „hatalom, ellenőrzés mások felett” nem kapcsolódik össze az anyagi jellegű értékkel. Ahogyan láthattuk, az anyagi javak eszközként szolgálnak, a „hatalom, ellenőrzés mások felett” egy kivételtől eltekintve teljes elutasításra talál, a „szükséges rossz”.

Lényegét tekintve a határon túli hallgatók értékválasztásai hasonlóak a magyarországi hallgatók választásaihoz. A „vallásos hit” értéke került két hellyel előrébb, és a „család biztonsága” és a „haza, nemzet védelme” kapott magasabb átlagpontoszámokat. Mindez magyarázható a kisebbségi lét körülményeivel, ahol az identitás egyik fontos eleme a vallás, és természetes, hogy nagyobb mértékű a biztonságra való törekvés mikro- és makroszinten egyaránt. Ezeket az értékeket kivéve, más esetekben az anyaországi hallgatók magasabb átlagot értek el – hiszen ezek „rovására” kaptak kedvezőbb pozíciót más értékek.

5. ábra. Az összehasonlítás

A számokon túl az igazi különbségek az elhangzottakban mutatkoztak meg. Addig, amíg a magyarországi interjúk esetén az individuális megközelítés volt megfigyelhető, addig a határon túli minta esetén gyakran történt utalás a szűkebb és tágabb közösségre – kevésbé partikuláris a hallgatók értékmagyarázata. Így ebben az esetben is korrigálhatjuk a kérdőíves vizsgálatok eredményeit. A kvantitatív adatokban a határon túli hallgatók anyagiasabbnak bizonyultak. Viszont az interjúkból kiderül, hogy azontúl, hogy eszközértékként tekintenek az anyagi javakra, már nemcsak önmaguk biztonsága, fejlődése lebeg a szemük előtt, hanem a szűkebb közösségük biztonsága, anyagi biztonsága is. Mindez hatványozottan igaz akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a kvantitatív vizsgálat során az „anyagias” kategóriában (ahol a határon túliak felülreprezentáltak) a „hatalom, ellenőrzés mások felett” érték is szerepel, melyet az interjúk során határozottabban elutasítottak. A kollektívabb szemlélet a „haza, nemzet védelme” érték tárgyalásakor is megmutatkozott, kevésbé individuális megközelítéssel éltek a határon túli hallgatók, tágabb környezetük jelent meg ezen érték mögött.

Úgy véljük, hogy a kérdőíves vizsgálatok eredményeit sikerült korrigálnunk. Látható, hogy a hallgatók értékválasztása nehezen rendezhető egymásnak látszólag ellentmondó értéktengelyek mentén. Ez alatt az individuális-kollektív tengelyt értjük. Azaz a hallgatók egyaránt törekednek a közösségi kapcsolatok ápolására, és saját élménykeresésre, saját életcéljaik megvalósítására is. Igaz, a közösségért hozott áldozat kevésbé jelenik meg – inkább a határon túli hallgatókra jellemző.

Az interjúalanyoknak „megajánlott” értékek egymásba kapcsolódnak. Fontosságuk, a rangsorban elfoglalt helyük, csak más értékekkel együtt érthető meg. Az egyes értékek tartalma is kibontásra szorul. Gyakran megfigyelhető, hogy az egyes értékek mögött a különböző interjú-

alanyok mást értenek, így hasznosnak bizonyul a kvalitatív módszer nyújtotta lehetőség, hogy tisztázható az egyes értékek tartalmai, magyarázható az egyes választások háttere.

Fontos kérdés, hogy mely értékekre tekintünk „eszközként”. Néhány esetben bebizonyosodott, hogy saját helyük az értékstruktúrában, csak valamilyen más, magasabb rendű érték eléréséhez, megvalósulásához vezető úton értékelhető. Jól látható, hogy az anyagi javak értéke egyértelműen így viselkedik. Néhol felmerül annak a gyanúja is, hogy a mikroközösség is egyfajta „eszközként” funkcionál, azaz a mások, általános mások fontossága nyilvánul meg a család és barátok fontossága terén is.

FELHASZNÁLT IRODALMAK JEGYZÉKE REFERENCES

1. Gábor K. (2006). *Társadalmi átalakulás és ifjúsági korszakváltás*. Gábor K., Jancsák Cs. (szerk.), *Ifjúságszociológia*. Szeged, Belvedere 384–427.
2. Gazsó F. (2010). *Életcélok és életesélyek*. Hankiss Elemér, Heltai Péter. (szerk.), *Té rongyos élet... Életcélok és életstratégiák a mai Magyarországon*. Budapest, Médiavilág Kiadó. 79–82.
3. Hankiss E., Füstös L., Manchin R., Szokolczai Á. (1982). *Folytonosság és szakadás*. Budapest, MTA Szociológiai Kutatóintézet (SZKI).
4. Hankiss E. (1977). *Érték és társadalom*. Budapest, Magvető Kiadó.
5. Hankiss E. (1980). A magyar társadalom értékrendje. *Valóság*, 1980 (9), 45–78.
6. Hankiss E. (1999). *Proletár Reneszánsz*. S. a. Helikon Kiadó.
7. Kapitány Á., Kapitány G. (1983). *Értékrendszereink*. Budapest, Kossuth.
8. Mead, M. (2006). *Kultúra és elkötelezettség. A generációk közti új viszonyok a hetvenes években*. Gábor K., Jancsák Cs. (szerk.) *Ifjúságszociológia*. Szeged, Belvedere, 19–45.
9. Vitányi I. (2006). *A magyar kultúra esélyei: kultúra, életmód, társadalom*. Budapest, MTA TKK.
10. Zinnecker, J. (2006): *A fiatalok a társadalmi osztályok terében. Új gondolatok egy régi témához*. Gábor K., Jancsák Cs. (szerk.): *Ifjúságszociológia*. Szeged, Belvedere pp. 69–95.